

conflicten waartoe een louter cijfermatige interpretatie van het begrip 'democratie' kan leiden. Terwijl de gemeenschappen in de kamer van volksvertegenwoordigers in een bijna ononderbroken twist om de verdeling van schaarse goederen zijn geraakt, worden zij in de senaat geacht evenwaardige gesprekspartners te zijn.

Met dat alles is de senaat tot vandaag een restant gebleven van het oorspronkelijke, liberale ideaal van de 'parlementaire politiek', dat de nadruk legde op de autonomie van de vertegenwoordiger tegenover zijn kiezers. In een politieke context die het overbruggen van de kloof tussen de burger en de politiek steeds hoger op de agenda heeft geplaatst, kan uitgerekend dit ideaal van distantie logischerwijs op weinig erkenning rekenen. Het lijkt vooral dit gevoel van miskennis te zijn geweest dat de Belgische senaat er, eerder dan de kamer van volksvertegenwoordigers, toe heeft aangezet zijn eigen geschiedenis te laten schrijven. Het resultaat van dat initiatief, een boek dat door zijn prestigieuze vormgeving het verheven karakter van de beschreven instelling lijkt te willen bevestigen, is dan ook doordrongen van een voordurende drang om de bestaansreden van de senaat te rechtvaardigen. Weliswaar geven de auteurs grif toe dat de senaat met name in de negentiende eeuw nauwelijks enige politieke activiteit van betekenis aan de dag legde en dat de politieke bedrijvigheid van deze vergadering ook in de twintigste eeuw die van de kamer nooit kon evenaren — tegenover dit kwantitatieve tekort benadrukken de auteurs echter steevast de kwalitatieve meerwaarde van het wetgevend werk van de senaat. Vooral tonen zij zich erom bekommerd het vooroordeel te ontcrachten als zou de matigende werking van de senaat ook een inherent conservatisme hebben geïmpliceerd. Zowel op het vlak van de 'wetgevende techniek' als inhoudelijk blijkt de senaat immers een pionier te zijn geweest. Zo werkte hij al veel vroeger dan de kamer met een systeem van gespecialiseerde vaste commissies en gaf hij belangrijke impulsen tot de recente, relatief progressieve wetgeving in verband met een aantal ethische kwesties.

De fixatie op de vraag naar het belang van de senaat lijkt meteen de belangrijkste zwakte van dit boek. Vooral in de bijdragen van Luc François (over de periode 1831-1893) en Mark van den Wijngaert (over de periode 1970-1995) wordt de senaat op de politieke weegschaal gelegd door (al te) meticulous zijn inbreng in een aantal relatief willekeurig gekozen dossiers na te gaan. Om de reële impact van de senaat te beoordelen is een dergelijke aanpak onbevredigend, aangezien de andere actoren van het politieke besluitvormingsproces bijna per definitie onderbelicht blijven. Tegelijk echter leidt deze zoektocht naar historische adelbrieven voor de senaat van de toekomst er paradoxaal genoeg toe dat ook de senaat zelf in dit lijvige boek nauwelijks uit de verf komt. Slechts in de bijdrage van Manu Gerard over de periode 1918-1970 wordt een succesvolle poging ondernomen om een biografisch portret van de senaat te schrijven. Daarin besteedt de auteur ruimschoots — en gewapend met heel wat statistisch materiaal — aandacht aan al die factoren die een politieke assemblee als de senaat hebben gemaakt tot wat zij is: de sociale samenstelling, de concrete werking, de machtsverhoudingen, het stemgedrag, de zelfregulerende mechanismen. Het is te betreuren dat dezelfde vragen in de andere bijdragen niet of slechts zijdelings zijn gesteld.

Marnix Beyen

P. Hagen, *Journalisten in Nederland. Een persgeschiedenis in portretten 1850-2000* (Amsterdam, Antwerpen: De Arbeiderspers, 2002, 600 blz., €36,30, ISBN 90 295 2222 4).

De carrière van Piet Hagen is verweven met het krantenbedrijf. Hij was journalist bij *Trouw* en

docent journalistiek en directeur van de faculteit communicatie en journalistiek in Utrecht. Sinds 1995 is hij hoofdredacteur van het vakblad *De journalist*. Deze betrokkenheid bewoog hem een digitaal archief op te bouwen over vierduizend Nederlandse journalisten uit de laatste anderhalve eeuw met gegevens over hun loopbaan en werk. Hiernaast legde hij van ongeveer duizend journalisten een knipselmap aan. Hij deed dat om deze beroepsgroep in historisch perspectief te beschrijven. Zo ontstond een persgeschiedenis in portretten. Hierin wil Hagen laten zien wat voor een mensensoort de pers volschreef: wat bezielde hen en hoe schreven zij? In de Nederlandse pershistorie is dat aspect onderbelicht. 'Door karakteristieke citaten in elk hoofdstuk kon ik iets zichtbaar maken van de onderwerpen die hen bezig hielden en de stijl die zij hanteerden.' (Hagen in *Biografie Bulletin*, XII, nr. 2, 88)

Uit zijn omvangrijk biografisch bestand koos Hagen achtenveertig personen die in zijn ogen een plek verdienden in zijn portretgalerij. Hoe hij juist tot dit aantal kwam, maakt hij nergens duidelijk behalve via de mededeling dat hij ooit besloten heeft dat een boek van zeshonderd pagina's genoeg was. Wel heeft hij uitgelegd, welke selectiecriteria hij hanteerde: 'Ik koos voor mensen met een voltooid of op z'n minst redelijk gevorderd oeuvre, met een eigen stijl of aanpak, die model konden staan voor een medium, genre of stroming. Maar er moest ook een zekere spreiding zijn over verschillende periodes en over verschillende typen journalisten.' (*Ibidem*)

In een aantal hoofdstukken die aan de reeks portretten voorafgaan, beschrijft Hagen de Nederlandse journalistiek in de afgelopen twee eeuwen per genre: 1 de reportage, in het bijzonder het ooggetuigenverslag; 2 de opiniërende beschouwing; 3 de parlementaire journalistiek; 4 het werk van de correspondenten buitenland; 5 het interview. Ook zijn er aparte hoofdstukken over de journalistiek in Nederlands-Indië, over journalistiek tijdens de Tweede Wereldoorlog en over vrouwelijke journalisten. Bijzondere aandacht krijgen de grensgangers tussen journalistiek en politiek en tussen journalistiek en literatuur. Dit inleidend gedeelte wordt afgesloten met een hoofdstuk getiteld Groepsportret, waarin de auteur heeft geprobeerd om structuur aan te brengen in het materiaal dat hij bijeen heeft gesprokkeld.

Dit Groepsportret is nogal vaag en tastend. De auteur heeft een aantal overeenkomsten tussen zijn achtenveertig personages opgespoord en komt tot het inzicht dat diezelfde kenmerken voorkomen bij de meeste journalisten in zijn databestand. Met enige goede wil kan men uit dit hoofdstuk enkele algemene conclusies destilleren met betrekking tot de beroepsgroep in historisch perspectief. Pas na het verschijnen van dit boek heeft Hagen die conclusies in een afzonderlijk artikel (*Ibidem*, 85-91) op een rij gezet: 1 terwijl tot omstreeks 1960 de journalisten voortspruiten uit alle rangen en standen, komen zij erna vaker uit hogere sociale milieus, zowel qua welstand als qua opleiding; 2 de meeste journalisten volgen de waan van de dag: ook tijdens de bezettingstijd voegde de meerderheid zich in het gareel; 3 sinds 1870 hadden 215 politici in parlement en regering een journalistiek verleden — dat is rond zes procent van het totaal; 4 in de loop der tijd maken ideologisch uiteenlopende uitgangspunten plaats voor professionele criteria; 5 zesendertig van de achtenveertig geportretteerden hadden een internationale en/of multiculturele achtergrond; 6 de meeste journalisten zijn ijdel.

De biografische portretten waarmee de rest van het boek is gevuld, lijken sterk op de lemmata van het *Biografisch Woordenboek van Nederland (BWN)*. Dat geldt zowel voor de omvang als voor de aanpak: ze beslaan elk omstreeks vijf pagina's, en concentreren zich op de intellectuele productie en de carrière van de personages. Elke schets is mondjesmaat voorzien van privé-informatie. Bij elkaar geven de portretten wel een tijdsbeeld, maar de voorstelling van zaken is impressionistisch. Beter was het geweest om een echte persgeschiedenis te schrijven. Hagen had dan kunnen starten bij de conclusies die hij achteraf over zijn eigen boek heeft opgetekend.

Van de beschrevenen is iets meer dan de helft geboren tussen de Franse tijd en de Eerste Wereldoorlog. De negentiende-eeuwers die Hagen hier heeft geselecteerd, zijn voor de overgrote meerderheid al uitvoerig beschreven in de wetenschappelijke historiografie, hetzij via een lemma in het *BWN*, hetzij via een wetenschappelijke biografie. Pas met de twintigste-eeuwers die later dan 1914 zijn geboren, wordt de portretgalerij interessanter doordat zij dan veel informatie levert die ook bij het geschoolde lezerspubliek onbekend is.

H. de Liagre Böhl

R. Aerts, J. de Jong, H. te Velde, ed., *Het persoonlijke is politiek. Egodocumenten en politieke cultuur* (Hilversum: Verloren, 2002, 190 blz., €17,50, ISBN 90 6550 706 X).

Politiek en cultuur: ze lijken op het eerste gezicht niet veel met elkaar te maken te hebben. Toch worden beide begrippen de laatste jaren vaak in één adem vernoemd. Een groeiend aantal Nederlandse historici heeft zich tot een 'culturele' benadering van de politieke geschiedenis bekeerd. Hun aandacht gaat uit naar weinig tastbare aspecten van het politieke gebeuren van de negentiende en twintigste eeuw: de beleving van politiek, de informele regels en codes in het politieke 'spel', de vanzelfsprekendheden, het belang van woorden en retorische middelen. Deze benadering werd in de jaren 1980 door historici van de Franse Revolutie gepionierd. Revisionisten zoals François Furet kwamen tot de conclusie dat het uitbreken van de revolutie veeleer kon toegeschreven worden aan een veranderende perceptie van de politiek, dan aan sociaal-economische factoren. Zo werd de studie van de politieke cultuur een alternatief voor de klassieke, marxistische interpretatie van de revolutionaire gebeuren. Het Franse voorbeeld heeft ongetwijfeld inspirerend gewerkt voor de Nederlandse historici. Toch kreeg de politiek-culturele benadering in Nederland ook enkele eigen accenten. Eén van de meest opvallende daarvan is de herwaardering van het individuele, het persoonlijke in de studie van de Nederlandse politieke cultuur. Een 'biografische' aanpak staat bijvoorbeeld centraal in Henk te Velde's recent verschenen *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (Amsterdam, 2002). In dit boek neemt Te Velde de politieke stijl van een aantal markante politici als uitgangspunt voor een reflectie over de Nederlandse politieke cultuur van 1850 tot 1950.

De (historische) relatie tussen persoon en politiek is ook het onderwerp van een nieuwe essaybundel, samengesteld door Te Velde, Remieg Aerts en Janny de Jong. In deze bundel is een aantal bijdragen bijeengebracht over politieke cultuur van de vroege negentiende eeuw tot na de tweede Wereldoorlog, hoewel het zwaartepunt in de periode 1850-1900 ligt. De meeste auteurs hebben in navolging van Te Velde een biografische invalshoek gebruikt: de politieke cultuur wordt belicht vanuit de ervaringen van één persoon. Niet toevallig spelen ego-documenten — mémoires, dagboeken, persoonlijke briefwisseling — in elk afzonderlijk essay een belangrijke rol. Zij werpen een direct licht op de relatie tussen persoon en politieke cultuur. Meer dan andere bronnen bevatten zij bovendien gegevens over de aankleding, beleving en perceptie van politiek in een bepaalde periode. Ego-documenten geven toegang tot 'de achterkant en binnenkant van de politiek' (176). Zij zijn daarom bij uitstek geschikt voor een studie van de politieke cultuur. Op een rijke traditie wat betreft de omgang met ego-documenten kan Nederland nochtans niet bogen, zo stelt Te Velde in een inleidend essay. Het schrijven en publiceren van dagboeken en mémoires werd in Nederland lang wat scheef bekeken. Staatslieden en ambtenaren die dan toch naar buiten kwamen met een autobiografie, benadrukten steeds